

Yûnus Emre'ye yanlışlıkla atfedildiğini ve bunların Muslihuddin Mustafa'ya ait olduğunu belirtmiştir (*Yûnus Emre ve Tasavvuf*, s. 361-362). Ancak son kıtada Sabâ'î mahlasının kullanılmış olması bu kıtaların şeyhin müridlerinden Edirneli Sabâ'î'ye ait olabileceğini düşündürmektedir. Sondan bir önceki kıtanın, "Cümle uşşâka Vefâ matlûptur" şeklindeki ilk mısra da manzumenin Muslihuddin Mustafa'nın müridlerinden birine ait olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir (Öngören, *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, s. 136).

Muslihuddin Mustafa'ya nisbet edilen iki evrâddan Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan ilkinin (Yazma Başışlar, nr. 222) Kâzım Büyükkaksoy neşretmiştir (*Hak Yolunun Önderleri*, s. 375-385). Bu evrâdı Muslihuddin Mustafa'nın bizzat bestelediği belirtilmektedir. Ayrıca onun lâdini mahiyette bazı mûsiki eserleri meydana getirdiği rivayet edilir (Ergun, I, 16). Diğer evrâdı dualarını; namazlarda okuduğu sûreleri ve tavsiye ettiği virdleri ihtiva eder (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 2561). Sinoplu Safâ'î'nin *Manzûme-i Vesâyâ-yı Şeyh Vefâ* adlı eseri (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2154), muhtemelen Muslihuddin Mustafa'nın sohbetlerinden derlenen bilgilerin nazmı ile meydana gelmiştir. Burada şeyhi öven şiirler de vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sinan Paşa, *Tazarru'nâme* (nşr. Mertol Tulum), İstanbul 1971, s. 289-295; Ahmed Paşa Divanı (nşr. A. Nihat Tarlan), Ankara 1992, s. 38, 40; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 559-562, 580-581; Safâ'î, *Manzûme-i Vesâyâ-yı Şeyh Vefâ*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2154, vr. 10^b-11^a, 18^a; *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546)*, s. 159; Sehi, *Tezkire*, s. 108, 206; Taşköprizâde, *Şekâ'îk*, s. 88, 176-177, 237-240, 268-269, 281, 286, 351, 486, 526-527, 547-548; Aşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, vr. 251^b; Ramazanzâde Mehmed Çelebi, *Tarih-i Nişancı*, İstanbul 1290, s. 153, 195; Yûsuf b. Ya'kûb, *Menâkıb-ı Şerif ve Tarikat-nâme-i Pirân ve Meşâyih-i Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye*, İstanbul 1290, s. 19-20; Latîfî, *Tezkire*, s. 47, 193, 210; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 130, 196, 251-254, 433; Hoca Sâdeddin, *Tâcû't-tevârih*, İstanbul 1279-80, I, 580; II, 499-500, 527-528, 542-544, 548, 550, 582; Âlî Mustafa Efendi, *Kühû'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 85^b, 167^a, 380^a, 478^a; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 382, 525; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 21-22, 192; Baldirzâde Mehmed, *Vefeyâtnâme*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1381, vr. 109^a; Mehmed b. Sa'dî, *Bursa Vefeyâtı* (nşr. Kadir Atlansoy, "Edebiyat Tarihi Kaynağı Olarak Bursa Vefeyâtnâmeleri I", *Osm.Ar.*, XVIII [1998] içinde, s. 51-67), vr. 1^b-6^a; Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye*, Süleymaniye Ktp., Dügümlü Baba, nr. 565, vr. 205^b-206^a; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 304; Abdürrezzak Efendi, *Tuhfetü'l-ahbâb*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3622, vr. 184^a-187^a; Müstakimzâde, *Tuhfe*,

s. 366; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 15; Ayyansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 130; Hammer (Atâ Bey), III, 244; Harîrizâde, *Tibyan*, I, vr. 247^a; Mehmed Tefkik [Çaylak], *Kâfile-i Suarâ*, İstanbul 1290, s. 33-34; Mehmed Şükrî, *Silsilenâme*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâ'î Kitapları, nr. 1098, s. 53; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 269-270, 274; *Osmanlı Müellifleri*, I, 181; II, 17; Abdülkadir Erdoğan, *Fâtih Mehmed Devrinde İstanbul'da Bir Türk Mütfejjiri Şeyh Vefâ Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1941, tür.yer.; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942, I, 16; Gölpınarlı, *Katalog*, III, 97; a.mlf., *Yûnus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961, s. 361-362; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 552-556; Kâzım Büyükkaksoy, *Hak Yolunun Önderleri Yüce Veliler*, İstanbul 1979, s. 366-385; Günay Kut – Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Ankara 1984, s. 20; Ziver Tezere, *Fâtih Devrinin Kültür Âbidesi Şeyh Vefâ: Vefâ Lisesi ve Vefâlılar*, İstanbul 1984, s. 15-27; Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr., *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, İstanbul 1997, I, 51-54, 253, 281-282, 333, 399-400; Ekmeleddin İhsanoğlu – Boris A. Rosenfeld, *Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works (7th-19th c.)*, İstanbul 2003, s. 293; Reşat Öngören, *Fâtih Devrinde Belli Başlı Tarikatlar ve Zeyniyye* (yüksek lisans tezi, 1990), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 93-114; a.mlf., *Osmanlılar'da Tasavvuf*, İstanbul 2000, s. 186, 188, 194-197; a.mlf., *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, İstanbul 2003, s. 130-159; a.mlf., "Vefâ Tekkesi ve Osmanlı'da Devlet- Tekke-Medrese İlişkileri", *İstanbul Şehir ve Medeniyet* (haz. Şevket Kamil Akar), İstanbul 2004, s. 109-119; Avni Erdemir, *Muslihu'd-din Mustafa İbn Vefâ Hayatı, Eserleri, Tesirleri ve Manzum Eserlerinin Tenkidli Metni* (doktora tezi, 1999), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; İsmail E. Erünsal, "Şeyh Vefâ ve Vakıflar Hakkında Yeni Bir Belge", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, İstanbul 1997, s. 47-64; M. Baha Tanman, "Şeyh Vefâ Külliyesi", *DBİst.A.*, VII, 174-175.

REŞAT ÖNGÖREN

The MUSLIM WORLD

Amerika Birleşik Devletleri'nde İslâm ve İslâm dünyası hakkındaki araştırmaların yayımlandığı dergi.

Connecticut eyaletinin merkezi Hartford'da The Duncan Black Macdonald Center for the Study of Islam and Christian - Relations tarafından yılda iki sayı (haziran, ekim) olarak yayımlanmakta ve basım, dağıtım işlemleri Blackwell Yayınevi'nce yürütülmektedir. 1911 yılında Missionary Review Publishing Company Inc. Şirketi'nin New York'ta yılda dört sayı halinde çıkarmaya başladığı ve 1938'de bugünkü yayımcısı Macdonald Center'a devrettiği derginin *The Moslem World* olan adı 1948'den itibaren *The Muslim World* şeklinde yazılmaya başlanmıştır. Derginin yayımcısı Macdonald Center, adını kurucu kadro içindeki misyoner-şarkiyatçı Duncan Black

Macdonald'dan alan ve Amerika Birleşik Devletleri'nin en eski ilâhiyat fakültelerinden Hartford Theological Seminary'ye (kuruluşu 1833) bağlı olan bir bilimsel araştırma merkezi ve yüksek öğrenim kurumudur (kuruluşu 1893). Araştırmalarında İslâmiyet ve Hristiyanlık üzerinde yoğunlaşan, özellikle İslâm ve hristiyan dünyaları arasında diyalog kurulmasını sağlama amacını güden kurum, Arapça yazma kitalardan ve Ortaçağ Avrupası'nda İslâm dünyası üzerine kaleme alınmış eserlerden oluşan kütüphanesiyle de dikkat çeker. Nisan 2005'te 95. cildi yayımlanan *The Muslim World* genellikle İslâm'a yönelik makaleler yanında kitap tanıtımlarına, araştırma notlarına ve sempozyum haberlerine de yer vermektedir.

Derginin bugünkü yayın politikasına ulaşmaya kadar üç farklı dönem geçirdiği söylenebilir. 1950'li yılların başlarına kadar devam eden birinci dönemde dergi, kurucusu yayınevinin ve ilk editörü misyoner papaz Samuel M. Zwemer'in bakış açısını yansıtan bir misyonerlik yayın organı niteliğindedir. İslâm dünyasını hedef alan misyonerlik faaliyetlerinin yönlendiricisi konumundaki en hararetli Amerikan şarkiyatçılarından Zwemer, ilk sayı için kaleme aldığı başyazısında İslâm dünyasının kurtuluşunun Hristiyanlığı tercih etmesinde olduğunu söylemiş ve bütün hristiyanları müslüman kardeşlerine böyle bir iyilikte bulunmaya çağırmıştır. Zwemer'in editörlüğü 1938'e kadar tek başına, 1938-1947 arasında diğer bir misyoner-şarkiyatçı olan Edwin E. Calverley ile birlikte yürüttüğü bu dönemde asıl amacın misyonerlik olduğunu derginin ilk sayısından itibaren alt başlığını teşkil eden, "İslâm dünyasında misyonerlik faaliyetlerini ilerletebilmek için Muhammedîler'in yaşantısını, dilini, düşüncesini inceleyen bir dergidir" cümlesi de ortaya koymaktadır. Her ne kadar "İslâm dünyasında misyonerlik faaliyetlerini ilerletebilmek için" ifadesi 1931 yılında çıkarılmışsa da içerik değişmemiştir. Bu katı misyoner bakış açısını gösteren en önemli işaret, "müslüman" kelimesi yerine "Mohammedan" (Muhammed'e inanan) tabirinin kullanılmasıdır. Bu dönemde dergide yazıları çıkan müelliflerin çoğu İslâm ülkelerinde misyonerlik yapan Duncan Black Macdonald, Arthur Jeffery, Murray T. Titus, Clair Tisdall, Hendrik Kraemer, Marshall Broomhall, Elwood Morris Wherry ve Kenneth Cragg gibi isimlerdir. Bu devrede I. Dünya Savaşı yıllarından 1930'lu yıllara kadar Türkiye üzerine yazılan makalelerin içerikleri özellikle dikkat çeker.

The MUSLIM WORLD

Meselâ 1919'da bir başyazıda (Charles T. Riggs, *MW*, IX [1919], s. 68-76), artık bağımsız bir Türkiye'nin bulunmadığı, Osmanlı Türkleri'nin de bittiği, bölgede Arap döneminin başladığı ve devrin bundan böyle milliyetçilik devri olduğu yazılıyordu. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllardaki makalelerin ise açık bir şekilde Türkiye'yi diğer müslüman toplumların gözünden düşürme hedefini güttüğü görülmektedir. Bu yıllarda Türkiye üzerine dikkat çeken bir başka yazı grubunu da Ermeni meselesi hakkındaki makaleler oluşturmaktadır. İslâm dünyasını kendi içinden değerlendiren yazılar daima problem teşkil eden konuları ele almıştır. Öte yandan her sayıda misyonerlik haberlerine müstakil bir bölüm ayrılmış ve Afrika'dan Uzakdoğu'ya kadar yürütülen faaliyetler derginin sayfalarına taşınmıştır; bu arada hristiyan yapılan kişilerin isim listeleri, bazan da resimleri yayımlanmıştır. Dergi bu dönemde hristiyanları misyonerliğe teşvik eden bir politika da uygulamıştır; meselâ Clair Tisdall imzalı bir yazıda (*MW*, VII [1917], s. 394-401) misyoner olmak isteyenler Londra'daki The London School of Oriental Studies isimli okula davet edilmektedir. Fazla olmamakla birlikte bazı makalelerin müslümanlara Hristiyanlığı tanıtmaya hedefini güttüğü görülmür.

Derginin 1950'li yıllardan 1960'lı yılların ortalarına kadar süren ikinci döneminde hedefler yine çok fazla değişmemekle birlikte vurgu ve söylemde değişiklik meydana geldiği görülmektedir. Meselâ 1951'de yardımcı editör olarak görev yapan Murray Titus, kaleme aldığı bir başyazıda "Mohammedan" kelimesinden vazgeçerek "Müslüman dostlarıma ..." başlığını kullanmıştır. Bu dönem, Batılı şarkiyatçıların kendi çalışmalarının strateji ve hedeflerini gözden geçirmeye niyetli olduklarını gösteren bir süreçtir ve bunun izlerini dergide görmek mümkündür. O yıllarda Peter Avery, Kenneth Cragg, Wilfred Cantwell Smith, Sir Hamilton A. R. Gibb ve George Fadl Hourani gibi şarkiyatçılar gerek makaleleriyle gerekse yayın kurulu üyelikleriyle dergiye katkıda bulunmuşlardır.

1960'ların sonlarında başlayıp günümüzde devam eden üçüncü dönemde misyonerlik hedefi pek gözetilmemekte ve artık müslüman yazarların makalelerine de yer verilmektedir. Yayın kurulunda Montgomery Watt gibi İslâm'a ılımlı yaklaşan şarkiyatçıların bulunduğu bu süreç, dergiyi 1990'lı yıllardan itibaren yayın kuruluna müslüman akademisyenlerin de alındığı ve Muhammed Hamîdullah gibi ara-

tırmacıların makalelerinin yayımlandığı bir sonuca götürmüştür. Derginin misyoner bakış açısından vazgeçtiğinin en belirgin göstergesi kapaktaki alt başlıkta yer alan, "İslâm'a ve hristiyan - müslüman ilişkilerine dair araştırmaları içerir" tanıtım cümlesidir.

BİBLİYOGRAFYA :

The Muslim World, I. -, Hartford 1911-; *Ulrich's International Periodicals Directory* 1992-93, New Providence 1992, II, 4220.

ALİ KÖSE

MUSTAFA I

(مصطفى)

(ö. 1048/1639)

Osmanlı padişahı
(1617-1618, 1622-1623).

Muhtemelen 1000 (1591-92) yılında babası III. Mehmed'in Saruhan sancak beyi olarak bulunduğu Manisa'da doğdu. Abaza asıllı olan annesinin adı bilinmemektedir. Babasının 1003'te (1595) tahta cülûs için Manisa'dan ayrılmasının ardından diğer kardeşleriyle birlikte İstanbul'a götürüldü. İlk temel eğitimini sarayda aldı. Kendisinden birkaç yaş büyük olan kardeşi Ahmed'in on dört yaşında tahta çıkması üzerine hânedanın geride kalan tek erkek üyesi olduğu ve yeni padişahın henüz bir erkek vârisi bulunmadığından hayatına dokunulmadı. Bunda III. Mehmed'in on dokuz kardeşini katlettirmesinin nefretle karşılanmasının da etkisi vardır. Daha sonra padişahın oğulları dünyaya gelince hayatı tehlikeye girdiyse de o sırada saraydaki siyasî çekişme yanında şehzadelerin küçük yaşta olması ve daha o yıllarda beliren akli zafiyeti sebebiyle kendisine yönelik bir harekete girilmedi. Bazı yabancı kaynaklarda I. Ahmed'in onu birkaç defa öldürtmeye teşebbüs ettiği fakat vazgeçtiği kaydedilir. Venedik elçisi Contarini'nin 1612 tarihli bir raporunda padişahın bu niyetini ilkinde âniden rahatsızlanması, ikincisinde büyük bir fırtına patlak vermesiyle ertelediği belirtilir. Bu dönemde onun sarayda çok sıkı gözetim altında tutulması psikolojik durumunu daha da sarsmış, akli dengesinin bütünüyle bozulmasına yol açmıştır.

I. Ahmed'in beklenmedik şekilde genç yaşta vefatı Mustafa'ya taht yolunu açtı. Kaynaklarda, Şeyhülislâm Hocaîzâde Esad Efendi'nin geçerli veraset usulünün dışına çıkarak kaymakam Sofu Mehmed Paşa ile birlikte diğer devlet ileri gelenlerini de

yanına çekip I. Ahmed'in büyük oğlu Osman dururken kardeşini tahta çıkartması mevcut saltanat sisteminde bir değişme olarak yorumlanmış ve şiddetle eleştirilmiştir. Dönemin tarihçilerinden Mehmed b. Mehmed Edirnevî, "ehl-i ilimde tecrübesiz ve sâde-dil" olan şeyhülislâmın gayretleri sonucu kararın ittifâkla alındığını, ancak Osmanlı veraset sisteminde tahtın kardeşe değil oğula mahsus bulunduğunu belirtir (*Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr'ı*, II, 16). Peçuylu İbrâhim ise yetişkin bir şehzade varken bir çocuğun tahta çıkarılmasının halk arasında iyi karşılanmayacağı düşüncesiyle hareket edildiğini ve Kızlar Ağası Mustafa Ağa'nın kendi çıkarı için aklen zayıf olan Mustafa'nın ileride düzelebileceği yolunda telkinlerle cülûs kararını etkilediğini yazar (*Târih*, II, 360-361). Ayrıca I. Ahmed'in zevcelerinden Kösem Sultan'ın kendi oğullarına taht yolunu açmak için Osman'ın padişahlığını engellemek maksadıyla Mustafa'yı tahta çıkaran grubun içinde yer aldığı rivayet edilir.

23 Zilkade 1026 (22 Kasım 1617) Çarşamba günü tahta oturan I. Mustafa cuma günü Eyüp'e giderek burada kılıç kuşandı. Hazineden 100 kese tutarında altın cülûs

I. Mustafa'yı tasvir eden yağlı boya tablo (TSM, nr. 17/389)

